

Huisorgels, een bron van inspiratie

Een portret van de huisorgelmaker Rini Wimmenhove

Huisorgel familie Horst, Wezep.

“Een huisorgel moet iets waardigs, kamermuzikaals en een eigen sfeer uitstralen, zowel voor het oog, het oor en het gevoel. Terwijl je met je vingers de muziek speelt, de rechtervoet de schepbalg bedient en het warme fluitgeluid de oren streelt, ruik je een vleugje orgeladem; dit is de ultieme emotie van elke rechtgeaarde muzikant”. Aan het woord is Rini Wimmenhove, huisorgelbouwer in Hoogeveen. Hij plaatste in 2007 een orgel in kerkgebouw ‘Het Anker’ in Zuidwolde en bouwde enkele instrumenten voor particulieren. Roelof Kuik gaat nader in op zijn werk.

TEKST EN FOTO'S: ROELOF KUIK

VOORGESCHIEDENIS

Rini Wimmenhove (1959 Hoogeveen) is wel een heel bijzondere huisorgelmaker. Als zoon van een veehouder en handelaar in hout kwam hij al vroeg in aanraking met hout. Gevoed door zijn onderzoekende en creatieve houding en zijn gevoel voor techniek, begon hij al op jonge leeftijd muziekinstrumenten te maken. Zo maakte hij een portatiefje, waarvan de pijpjes bestonden uit een achttal kunststof buisjes. Ventielen van rubber sloten de gaten waarop de pijpjes stonden af, en als windvoorziening fungeerde de achterkant van een kruimeldief. Hoewel het motorlawaai het geluid van de pijpjes overstemde, speelde Rini er veel op. Op aanraden van een kennis ging hij het boek *Orgelbouwkunde* van Bouman en Oosterhoff lezen. De materie hield hem gevangen en vaak tot diep in de nacht las hij in dit boek. Later, tijdens zijn MTS-opleiding, demonteerde hij een oud harmonium en gebruikte hij de windlade en het klavier om een orgeltje van vier stemmen te maken. Met veel tegenslagen, opbouwen en weer afbreken, lukte het eindelijk en het orgeltje wordt nog dagelijks bespeeld. Maar juist dat afbreken en weer opbouwen zette hem ertoe aan zich bij volgende projecten beter voor te bereiden middels technisch tekenen. In zijn latere werkkring

(Fokker te Hoogeveen) heeft hij op dit gebied veel ervaring opgedaan. Rini ging het standaardwerk *De Orgelmaaker* (1803/1804) van mr. Jan van Heurn lezen en schafte korte tijd later alle drie delen aan, omdat het duidelijk werd dat deze literatuur voor hem onmisbaar was. Een aantal jaren later kwam het werk van de Franse orgeldeskundige Dom Bedos eveneens in zijn boekenkast te staan. Ook bezocht hij diverse historische huisorgels, bestudeerde tot in detail de constructie en de gebruikte houtsoorten van deze instrumenten. Steeds duidelijker kwam hem voor ogen te staan dat alleen instrumenten die puur ambachtelijk en alleen uit natuurlijk materiaal gebouwd zijn, de moeite waard zijn en blijven. Rini besloot dan ook die weg in te gaan. Met de literatuur van Van Heurn en Dom Bedos, zijn onderzoeksbevindingen bij oude huisorgels en zijn aangeboren liefde voor het pure ambacht, besloot hij compromisloos te gaan werken. Dat betekent onder meer dat kunststof en plaatmateriaal (multiplex of MDF) geen plaats krijgen in zijn orgels. De stijl en bouwwijze van de bewaarde, kwalitatief hoge instrumenten van bijv. H.H. Hess, J.S. Strümpfner, D. Onderhorst, J.J. Vool en H.A. Meyer wil hij voortzetten in zijn orgels. Hoewel de verleiding groot kan zijn toch kwalitatief minder materiaal te gebruiken (goedkoop en snel), wordt op dit punt door hem geen enkele concessie gedaan. Zo wordt uitsluitend met warme (beender)lijm gewerkt en worden oude houtverbindingstechnieken, zoals zwaluwstaartverbindingen, toegepast. Als er ijzeren haken nodig zijn of registerwellen van metaal gemaakt moeten worden, smeedt hij ze eigenhandig. In zijn tuin staat een kleine, verplaatsbare smidse die groot genoeg is om het benodigde ijzerwerk in eigen beheer te smeden. Door deze consequente houding komt een vakgebied als

smeden dus vanzelf naar hem toe! Samen met Rini bezocht ik, behalve zijn werkplaats, twee instrumenten van zijn hand. Het ene is een kerkorgel en staat in de Vrijgemaakt-gereformeerde kerk 'Het Anker' te Zuidwolde (Dr.). Het andere is een bureau-orgel, dat sinds 2001 bij een particulier in Wezep staat.

ORGELGESCHIEDENIS 'HET ANKER' ZUIDWOLDE

In 1948 werd het eerste kerkgebouw betrokken; het eerste orgel werd in 1953 gekocht. Het was een secretaireorgel uit 1851 van de Amsterdamse huisorgelmaker Ter Hart. Het instrument bezat vier stemmen in de bas en vijf in de discant. In 1967 voerde de fa. Hendriksen en Reitsma een restauratie uit. Toch meende men dit orgel te moeten verkopen, omdat het de gemeentezang onvoldoende ondersteunde.

In 1984 werd een instrument van H.H. Groenewegen uit Wijnandsrade gekocht, dat in 1974 was gebouwd voor de Vrijgemaakt-gereformeerde kerk 'De Lichtboei' in Dronten. Het werd door de fa. Pels & Van Leeuwen in Zuidwolde geplaatst en in 1993 naar het nieuwe, vergrote kerkgebouw overgebracht. Ook dit vijfstemmige instrument voldeed op den duur niet. In het voorjaar van 2005 vernam de orgelcommissie van Zuidwolde dat bij orgelmaker Ide Bogaard (Rijssen) een orgel te koop stond van dertien stemmen, verdeeld over hoofdwerk, bovenwerk en pedaal. Het pedaal bezat twee stemmen en stond in een aparte kast achter de hoofdkast opgesteld. Het orgel was in 1981 voor de kerk van Bruchem gemaakt door Louis J. Kramer te Boskoop. De dispositie was:

Hoofdwerk: Prestant 8 vt, Roerfluit 8 vt, Octaaf 4 vt, Octaaf 2 vt, Cornet 3 st (vanaf g⁰), Mixtuur 2-3 st.

Bovenwerk: Gemshoorn 8 vt, Holpijp 8 vt, Gedekte fluit 4 vt, Spitsfluit 2 vt, Regaal 8 vt. Tremulant.

Pedaal: Bourdon 16 vt, Gedekt 8 vt. Tijdens het bezoek van de orgelcommissie stond het orgel voor de helft opgesteld. Het was duidelijk dat er, bij plaatsing in Zuidwolde, nogal wat

Zuidwolde, orgel Het Anker.

aan gedaan moest worden. Rini Wimmenhove, lid van deze gemeente, werd gevraagd deze klus te klaren en al snel werd besloten tot actie over te gaan en werd het Kramer-orgel aangekocht.

Al in 2005 werd een start gemaakt met het opmeten en inventariseren van het pijpwerk. Men besloot de beide windladen te vervangen door nieuwe en het geheel in een stevige draagconstructie in te bouwen, zodat de kast zelf geen dragende functie meer heeft. Omdat de nieuwe bovenwerkklade veel breder werd dan de oude, moest tevens een nieuw wellenbord voor deze lade gemaakt worden. Ook werd de midrentoren van de kast 10 cm verhoogd, om zowel esthetische als praktische redenen. De sleep van de frontprestant werd als ondersleep uitgevoerd, waardoor de conducten sterk verkort konden worden. Ook voor het pedaal werd een nieuwe windlade gemaakt. Hierdoor werd de lengte van de conducten erg gereduceerd. Tevens werd een nieuw wellenbord voor het pedaal gemaakt.

Omdat het orgel achterkantbespeling heeft, lopen de abstracten, net als bij een rugwerk, onder de orgelbank door naar het wellenbord voor het pedaal. In

dezelfde ruimte onder de orgelbank vond ook de magazijnbalg een plaats. De aanleg van de registertracuur is geheel vernieuwd. Alle onderlinge ijzeren verbindingen zijn als ambachtelijke klinkverbindingen samengesteld. Door gebruik te maken van metaal, werd de toegankelijkheid tot de lade verbeterd.

In april 2007 is het orgel in delen naar de kerk gebracht om daar weer opgebouwd te worden. Na opbouw van de kastdelen konden de drie nieuwe windladen en de bijbehorende mechaniek ingebouwd worden.

De winddruk van het hele orgel werd bepaald op 70 mm WK. De Gemshoorn 8 vt van het bovenwerk werd gewijzigd in een Nasard 3 vt. Later besloot men de muzikaal weinigzeggende Regaal 8 vt te verruilen voor een veel mooiere Kromhoorn 8 vt. Bij de intonatie is gestreefd naar een ruime, open toon en dat bleek voor dit pijpwerk in deze akoestisch gortdroge kerk, geplaatst in een krappe kast, geen eenvoudige opgave. Toch is men erin geslaagd een instrument te creëren dat ondanks deze beperkingen muzikaal overtuigt, zowel in de fluiten als in de prestanten. Ook de Cornet, met zeer dichte pijpopstelling, blijkt verrassende mogelijkheden te bieden. De nieuw gemaakte, opvallende tremulant is goed voor zijn taak berekend en heeft een mooie, niet te diepe slag. Het orgel kreeg een Neidhard I-stemming.

Op vrijdagavond 26 oktober 2007 werd het op een feestelijke wijze in gebruik genomen door de organist Jaap Zwart uit Hattem. De volgende

dag werd een Open Dag georganiseerd, waarvoor veel belangstelling was. De gemeente rond 'Het Anker' in Zuidwolde mag gefeliciteerd worden met zo'n orgel. Dit orgel is ook wel het eindpunt van veel aan- en verkopen in een relatief korte periode.

EEN NIEUW HUISORDEL IN OUD-HOLLANDSE STIJL

In de huiskamer van de familie Horst in Wezep staat een bureauorgel, in

Zuidwolde (Dr.), Gereformeerde kerk (vrijgemaakt) 'Het Anker'
Bouwer: Louis Kramer, 1981, voor Hervormde kerk Bruchem
Wijziging en plaatsing te Zuidwolde: Rini Wimmenhove, 2007

Hoofdwerk (C-g³)

Prestant	8 vt
Roerfluit	8 vt
Octaaf	4 vt
Octaaf	2 vt
Cornet (v.a. g ⁰)	3 st
Mixtuur	2-3 st

Bovenwerk (C-g³)

Holpijp	8 vt
Gedekte Fluit	4 vt
Nasard	3 vt
Spitsfluit	2 vt
Kromhoorn	8 vt
Tremulant	

Pedaal (C-f¹)

Bourdon	16 vt
Gedekt	8 vt

Tremulant
Koppelingen

Stemming: Neidhard I

2001 gemaakt door Rini Wimmenhove (foto links). Zoals al vermeld, is Rini Wimmenhove sterk beïnvloed door de oude Nederlandse huisorgelmakers en probeert hij deze stijl consequent door te voeren in zijn eigen werk. Dit bureauorgel is daar een zichtbaar en klinkend voorbeeld van. De kast is gemaakt van Amerikaans kersenhout en ziet eruit als een bureauorgel uit omstreeks 1800. Alles aan dit orgel is ambachtelijk gemaakt en straalt kwaliteit

uit. De registers zijn van verschillende houtsoorten gemaakt om het individuele karakter van de stemmen te kleuren. Volgens Wimmenhove heeft de keuze van het materiaal veel invloed op de klank van het register. Uiteraard heeft het gebruik van uitsluitend houten pijpwerk wel invloed op de klankkleur, maar hoeft niet nadelig te zijn voor de klankkwaliteit. De dispositie is: Het klavier is gemaakt van appelhout, de ondertoetsen zijn belegd met been en de boventoetsen zijn van ebben. De fraaie registerknopjes zijn gedraaid uit Zwitsers perenhout. De stekers zijn van esdoorn.

Wezep, huisorgel, 2001

Bas:		Discant:	
Holpypp	8 vt	Viola	8 vt
Fluyt	4 vt	Holpypp	8 vt
Praestant	2 vt	Fluyt	4 vt
Quintfluyt	3 vt	Praestant	2 vt
Flageolet	1 vt	Quint	3 vt

Winddruk: 50 mm WK

Windvoorziening: schepbalg die met de rechervoet getreden moet worden en de daarboven liggende magazijnbalg van stabiele wind voorziet

Toonhoogte: a = 440Hz. Het klavier kan een halve toon worden opgeschoven tot a = 415 Hz.

Stemming: gelijkzwevend

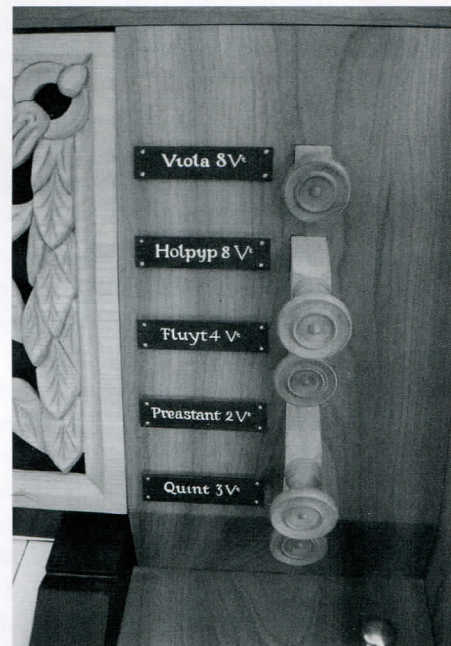
Wat betreft het pijpwerk: De Holpypp is van western red cedar, de Fluyt 4 vt van eiken, de Praestant 2 vt van esdoorn. De Quint 3 vt is in de bas van eiken en in de discant van esdoorn. De Viola 8 vt is gemaakt van lindehout. De speelaar is heel direct. De toon is

verfijnd en erg muzikaal. De Holpypp geeft het orgel een mooie basis, fraai aangevuld met de Fluyt. De Quint geeft een mooie kleur aan de discant, terwijl dit register de bas een heldere lijn meegeeft en goed in het geheel mengt. De Praestant 2 vt geeft het orgel een heldere klankkroon. Heel bijzonder vind ik de Viola. Deze stem laat in combinatie met de Holpypp een fraaie traverso horen. De Praestant 2 vt zou van mij nog wat meer duidelijkheid mogen hebben, maar wellicht is dit in hout het maximaal haalbare.

In juni 2001 werd het orgel gepresenteerd tijdens een besloten concert in de Hervormde kerk van Kolderveen. Bij die gelegenheid werd het bespeeld door Gert Oost, met medewerking van Wouter van Rijn (dwarsfluit) en Christiaan Thomasius (cello).

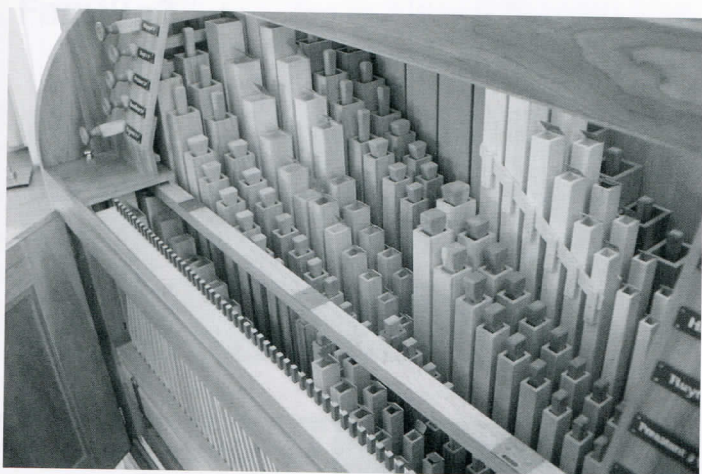
Sleep en wel.

Registers discant.

Vervolg op pagina 23

Binnenwerk.

Balg en stekervechtaanek.

In het boekje bij de cd die van dit orgel is gemaakt, schrijft Rini het volgende:

“De gebruikte natuurlijke materialen hebben hun eigen karakteristieken, waarmee weldoordacht gewerkt is. Ik was en ben mij er nog steeds van bewust dat deze keuze niet altijd in het voordeel werkt voor wat betreft het gemak van het bouwen, maar het geeft wel een extra meerwaarde aan het instrument; een elektrische windmachine met een reguleur was bijvoorbeeld makkelijker geweest...Ik heb om deze reden voor een magazijnbalg met een schepbalg gekozen; want nu is het zo een compleet instrument en het voorziet in zijn eigen energie! Het zijn dus al die (soms kleine) elementen welke men nu weer kan waarnemen, met alle facetten die daarbij horen! (...) Het werk dat in de 17^e en 18^e eeuw geleverd werd door de toenmalige huisorgelmakers was (en is nog steeds) vaak van zeer grote kwaliteit. Ik ben dan ook de verplichting aangegaan mij bij die kwaliteit aan te sluiten en heb getracht dit voort te zetten en zo een echt natuurlijk muzikaal aantrekkelijk instrument te maken. Dit tot verrijking van het muzikale leven van een ieder die prefereert op een dergelijk eerlijk oerinstrument te spelen, wat tevens zeker een bron tot inspiratie is!”

Website: www.huisorgelbouw.nl. Hier zijn ook geluidsfragmenten van de verschillende orgels te beluisteren.